

Ortadoğu'nun Küresel "İç Savaşları"

Yaşadığımız Ortadoğu coğrafyasında her geçen gün anlaşılması biraz daha zorlaşan iç hesaplaşmalar dizisi, bir kartopu gibi büyüyerek âdeta tüm bölgeyi kuşatmış durumda. Batı'nın güvenlik önceliğine göre ortalığı kaplayan "DAEŞ" gündeminin gölgesinde kalmış olan, ama her bir ülkede yepyeni vesayet düzenlerinin habercisi olarak görülen yeni dönem, küresel sistemin genel gidişatından bağımsız değil.

Suriye'deki iç savaş, tarafların bir türlü yenilemediği bir bilek güreşi gibi her geçen gün biraz daha acı verici hale geliyor. Tam bir çıkmaza giren çatışmalarda bütün büyük kentler Esed rejiminin kontrolünde bulunuyor. Buna karşın kırsal bölgelerin büyük bölümü farklı muhalif grupların, doğu ve kuzey bölgeleri ise DAEŞ'in denetiminde. Bir iktidar değişim talebi olmaktan çoktan çıkmış olan olaylar, tüm bölgenin geleceğini tehdit eden varoluşsal bir mücadeleye dönüşmüş durumda. Suriye'deki çatışmalara bağlı olarak komşu Lübnan'da da durum giderek kronikleşiyor. Hizbullah ile ülkedeki Sünni güçler arasındaki gerilim zaman zaman sıcak çatışmalara dönüşüyor. Bu rekabetin siyaseti tıkaması nedeniyle ülkede cumhurbaşkanı bir türlü seçilemiyor. Hizbullah'ın liderliğini yaptığı 8 Mart Grubu seçim için yapılan oturumları boykot ederken, eski başbakanlardan Saad Hariri'nin liderliğini yaptığı 14 Mart Hareketi ise, Hizbullah karşıtı tutumunu sürdürüyor. Tepeden tırnağa herkesin silahlandığı Lübnan, tıpkı 30 yıl önceki iç savaş öncesini hatırlatan gerilimle yatıp kalkıyor.

Diğer komşu ülke Irak'taki iç hesaplaşma ise, gösterilmeye çalışılan manzaradan farklı olarak DAEŞ ile mücadelenin çok ötesinde, tüm Sünnileri tasfiyeye yönelik sekteryen bir katliama dönüşmüş durumda. Amerika'nın havadan verdiği destekle Irak ordu birlikleri ve beraberindeki Kürt ve Şii milis güçlerinin giriştiği operasyonlar, DAEŞ bahanesiyle büyük bir Sünni kitleyi marjinalleştirmiş durumda. Bu psikolojik altyapı, sadece yeni aşırı grupların mayalanmasına imkân vermekle kalmıyor, İran nüfuzu ile hesaplaşmak isteyen kimi ülkelerin sahadaki operasyonlarına da gerekçe sağlıyor.

Bölgenin başka bir köşesinde, Mısır'da, darbe idaresi her türlü hukuksuzluğun meşrulaştığı bir ortamda eski rejimi aklama ve acımasız yöntemlerle muhaliflerin tümünü yok etme kampanyasına devam ediyor. Bu konuda en büyük desteği ise Batılı ülkeler, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin oluşturduğu bloktan alıyor. Burada da sorun sadece Müslüman Kardeşler hareketini tasfiyenin ötesine geçmiş ve İslami renk taşıyan bütün alternatiflerin yok edilmesi fırsatı olarak kullanılmaya başlanmış görünüyor.

Değişimin oldukça kanlı bir süreç seyrettiği Libya'da Kaddafi'den sonra ordunun dağılması, sahada farklı siyasi amaçları olan silahlı milislerin hâkimiyetini beraberinde getirdi. Mayıs ayından bu yana Amerika desteğindeki General Halife Hafter, Libya'daki İslami referanslı milislere karşı Kerame (Onur Savaşı) adında bir operasyon başlatınca, Kaddafi sonrası devrime sahip çıkan gruplar birleşerek Fecr-i Libya (Libya'nın Şafağı) adında bir çatı yapılanma oluşturdu. Şu an ülkedeki siyasi otorite ikiye bölünmüş görünüyor. Bu tarafların ilki ve en güçlüsü, başkent Trablus'ta Kaddafi karşıtı devrimci gruplar ve İslami akımın hâkim olduğu Ulusal Genel Kongre (UGK) adıyla bölgeyi denetimi altında tutarken, ülkenin ikinci büyük kenti Bingazi'deki Kaddafi karşıtı grupların oluşturduğu Şura Meclisi de Kongre'ye destek veriyor. Bu gruba karşın haziran ayında düzenlenen parlamento seçiminden galip çıkan Batıcı liberal akımın kontrolündeki ikinci parlamento, Libya Temsilciler Meclisi (LTM) adıyla Hafter'in de hâkim olduğu Tobruk bölgesinde bulunuyor. Ülkedeki durum her ne kadar radikal gruplarla mücadele gibi lanse edilse de bölgedeki kronik kaosu Avrupa ülkeleri tarafından beslendiğine kuşku yok.

Arap Baharı'nın devrimle sonuçlandığı bir diğer ülke Yemen'de ise eski devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in görevini bırakmak zorunda kaldığı 2011'deki ayaklanmanın ardından ülkede istikrar halen sağlanamadı. Güneyde ayrılıkçı Güney Hareketi Yemen güvenlik güçleriyle çatışırken, Kuzeyde ise Şii Husiler ile Sünni aşiretler ve ordu arasında farklı bir düzlemde çatışmalar yaşanıyor. Kurulan teknokrat hükümetlerin bir türlü genel kabul görmemesi, tarafları daha da radikalleştirip yeni grupların cepheye girmesini beraberinde getiriyor. Husilerin Yemen'in çeşitli kentlerinde yayılma girişimlerine karşı çıkan hem aşiret mensubu silahlı gruplar hem de el-Kaide'ye bağlı gruplar sahada çatışırken, özellikle İran ve Suudi Arabistan'ın olaylardaki rolü fazla dikkat çekmiyor.

Bölgede bütün bu kaotik durumun sıcak çatışma yaşanmayan ülkeleri de risk altında tuttuğuna kuşku yok. Belki de bu riskli durum, her bir ülkeyi sıcak çatışmalarda belirli gruplarla iş birliğine zorluyor. Bu durumdan en fazla etkilenenler ise Türkiye ve İran'ın yanı sıra petrol zengini Körfez bölgesi ülkeleri. Mısır'daki darbenin ardından Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Bahreyn yönetimleri, Katar

hükümetini Müslüman Kardeşler'i desteklemekle suçlayıp Katar'dan büyükelçilerini çekmişti. Bu soğuk savaş, Kuveyt'in arabuluculuğunda şimdilik giderilmiş görünse de geleceğe yönelik riskler hayatiyetini koruyor.

Tüm bu kargaşa içinde Türkiye'nin tutumu aktif bir denge politikası ile değişime destek arasında bir yerlerde duruyor. Türkiye, Arap Baharı denilen sürecin başından beri yaşanan değişime desteğini açıklasa da sahada yaşananlar karşısında uğramış olduğu zarar ve mevzi kaybı daha somut adımlar atmasını önlüyor. Şimdi Türkiye'nin yoğunlaştığı konu, kendini bu çatışmaların yan etkilerinden koruyacak önlemleri almak. Ortadoğu'daki mezhebî ve sekteryen savaşın kendi sınırları içine sığmamasından çekinen Türkiye, ülke içinde potansiyel risk alanlarını bir an evvel temizlemek için Çözüm Süreci'ni hızlandırmış durumda. Ancak bugün, bundan beş yıl önce İslam dünyasına model bir ülke olarak gösterilen bir Türkiye'den defansif bir Türkiye'ye geçilmiş olması, ülkenin genel olarak bütün Ortadoğu'daki manevra alanını sınırlama potansiyelinin sürdüğünü gösteriyor.

Burada vurgulanması gereken asıl nokta; yukarıdaki çatışmaların yaşandığı Ortadoğu bölgesinde her bir ülkede farklı düzlemlerde iç savaşlar devam etse de bütün bu çatışmalar sürecinin aslında tek bir küresel ve bölgesel mücadelenin farklı cepheleri olduğu gerçeğidir. Yaşanan olaylar sahadaki aktörlerin, hatta bölgedeki ülkelerin boyutlarının çok ötesinde. Sahada çarpışan muhalifler ve rejimlerin varlığını devam ettiren de bu küresel nitelik.

Ortadoğu'da yaşanan olaylar aktörler bağlamında analiz edildiğinde çatışma üç tabaka halinde devam ediyor: a) sahadaki güçler, b) bölgesel aktörler ve c) uluslararası aktörler.

Bu çatışmanın en sıcak tabakası tabii ki sahadaki aktörler. Suriye, Irak, Mısır, Libya, Yemen gibi ülkelerde sahadaki güçlerin temel amacı rakibini her ne pahasına olursa olsun yenerek, mevzi kazanmak ve nihai pazarlıklara eli güçlü girmek. Bu konuda her bir aktörün temel motivasyonu ise mezhep, etnisite, ideoloji veya farklı siyasal hedefler olsa da çatışmaların gelmiş olduğu aşama itibarıyla tüm bu unsurların araçsallaştığını ve bütün yoğunluğun karşı tarafı mutlak yok etmeye dönüştüğünü söylemek gerekiyor.

Çatışmanın bölgesel halkasında ise farklı ülkelerin kurmuş olduğu değişik denklemler bulunuyor. Her bir ülke farklı kriz alanlarında kendi çıkarlarına göre hareket etse de genel konjonktürde ortaklaştıkları alanlar artıyor. Ortadoğu'daki yeni denklemin aktörleri bir yanda Türkiye, Katar, Tunus gibi ülkelerin başını çektiği değişim bloğu ile Suudi Arabistan, İran ve İsrail'in başını çektiği statükocu cephenin çevresine kümelenmiş gibi görünüyor. Bu kümelenmeden, tarafların illa her konuda ortak hareket ettikleri veya diyalog halinde çalıştıkları anlamı çıkarılmamalı. Zira burada temel kriter, bölgenin demokratik değişim süreciyle yeni bir forma girmesini destekleyip desteklemediği ile ilgili.

Çatışmanın küresel tabakasında ise klasik güç çekişmesi bu olaylarda da kendini açıkça gösteriyor. Hemen her ülkedeki iç çekişmelerde ve bölgesel aktörlerle girilen ilişkilerde ABD ve Avrupa ülkelerinin oluşturduğu bloğa karşın, Rusya ve Çin'in yer aldığı blok bulunmakta. Ortadoğu çatışmalarını sürekli besleyen bu küresel rekabet ortamı, kimi zaman sahadaki aktörleri edilgenleştiren bir rol oynuyor.

Ortadoğu'daki çatışmalar ülkeden ülkeye farklılık gösterse de iki temel nitelik hemen çoğunda ortak bir hal almış durumda. Bunların ilki, herhangi bir ülkedeki mevcut rejimle muhalifleri arasındaki iktidar çekişmesi; ikincisi de farklı mezhep, etnik grup veya ideoloji mensupları arasındaki varoluşsal mücadele. İlk gruptakiler daha dünyevi amaçlar olarak görünürken, ikinci grup güçlü manevi bir motivasyon taşımakta. Ulvi bir davaya hizmet ediyor olmanın verdiği bu olumlu algı, sahaya indiğinde karşı tarafa en ağır işkenceleri dahi mazur gören yıkıcı bir ideolojiye dönüşüyor.